

І.М. Твердохліб

**КРИМІНАЛІСТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК,
УЧИНЕНИХ В УМОВАХ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

Анотація. Розглядається криміналістична характеристика крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, надзвичайний стан, криміналістична характеристика, елементи криміналістичної характеристики, методика розслідування.

Аннотация. Рассматривается криминалистическая характеристика краж, совершенных в условиях чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, чрезвычайное положение, криминалистическая характеристика, элементы криминалистической характеристики, методика расследования.

Abstract. The criminalistical characteristic of theft, committed in the conditions of emergency, is considered in this article.

Key words: the state of emergency, criminalistical characteristic, components of criminalistical characteristic, methods of investigation.

Як відомо, одним з найважливіших елементів криміналістичної методики є криміналістична характеристика злочинів. Вона є взаємопов'язаною сукупністю індивідуальних особливостей певної категорії злочинів, що характеризують обстановку, спосіб і механізм вчинення та приховування злочину, осіб злочинця і потерпілого, які мають значення для виявлення, розкриття і розслідування злочину. На підставі криміналістичної характеристики можуть бути побудовані гносеологічні концепції і моделі встановлення істини у кримінальних справах [1, с. 3]. Криміналістична характеристика злочину є невід'ємним елементом окремої методики розслідування. Для цілеспрямованого ефективного та якісного розслідування важливе значення мають відомості про механізм вчинення злочину.

Аналіз актуальних досліджень/ Дослідженням проблем криміналістичної характеристики злочинів займалися різні науковці, зокрема: В.П. Бахін, І.А. Возгрін, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, В.Г. Гончаренко, Л.Я. Драпкін, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, Г.А. Кушнір, В.Л. Підпалій, Н.А. Сенчик та ін.

Метою статті є розгляду криміналістичної характеристики крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій.

Виклад основного матеріалу Окремі елементи криміналістичної характеристики злочину виявляються на різних етапах розслідування, і формування її завершується до моменту закінчення досудового слідства. На думку В.К. Гавло, «повна криміналістична характеристика злочину складається на момент проголошення вироку і вступу його в законну силу, тобто зі встановленням істини по справі» [2, с. 30]. В зв'язку з цим слід відмітити, що питання, які вирішуються судом при ухвалі вироку, мають відношення перш за все до предмета доказування, але не до криміналістичної характеристики злочину. У процесі судового розгляду суд може удатися до аналізу окремих елементів криміналістичної характеристики злочинів, але, як правильно наголошується в літературі, в процесі судового розгляду в переважній більшості випадків немає необхідності звертатися до інформації, зосередженої в криміналістичних характеристиках. Якщо вважається, що криміналістична характеристика злочину – це засіб (так само як і криміналістична методика), призначений для розкриття і розслідування злочину, то він має бути конструктивно нескладним, компактним, динамічним і таким, що легко використовується в процесі розслідування.

Криміналістична характеристика має важливе значення для вирішення широкого кола питань теорії і практики розкриття та розслідування злочинів, зокрема для деталізації обставин, що підлягають встановленню у кримінальних справах, а також ефективних засобів вирішення цього завдання. Отже, для методики розслідування окремих категорій злочинів важливі як обставини, що підлягають доказуванню, так і криміналістична характеристика злочинів. Предмет доказування є початковою базою для визначення компонентів криміналістичної характеристики злочинів. Разом з тим елементи криміналістичної характеристики наповнюють предмет доказування по певній категорії злочинів конкретним змістом.

До криміналістичної характеристики повинні увійти такі компоненти, які безпосередньо з криміналістичних позицій характеризують дану категорію злочинів

(механізм, спосіб, обстановку вчинення злочину тощо) і сприяють швидкому і кваліфікованому їх розслідуванню.

Науковому дослідженню криміналістичної характеристики присвячена значна кількість праць [3–11], але у них не йдеться про єдине уявлення про поняття і структуру криміналістичної характеристики злочину.

Криміналістична характеристика злочинів певного виду або групи розглядається, насамперед, як система відомостей про елементи механізму їх вчинення, які важливі для побудови методики розслідування [12, с. 40; 13, с. 14].

Криміналістична характеристика може розглядатися в двох аспектах: 1) поняття, що безпосередньо характеризує особливе явище – продукт діяльності людини з виділенням в ньому характерних якостей, в яких відображаються кримінальні (злочинні) його властивості, і 2) поняття узагальнене, таке, що є науковою абстракцією, що містить в собі загальні риси, властиві криміналістичним характеристикам певних груп злочинів [14, с. 17].

Багато хто з науковців, говорячи про криміналістичну характеристику, звертають увагу на з'ясування кола елементів, що входять до її змісту, не даючи при цьому наукового поняття у вигляді визначення або даючи визначення, де інколи все зводиться до перерахування зазначених елементів [12; 4; 15].

Так, Л.Я. Драпкін зазначає: «Криміналістична характеристика злочинів – це наукова категорія, в якій з достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки та властивості події, обстановки, способу і механізму вчинення суспільно-небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу утворення та локалізації доказів, типологічні якості особи й поведінки винних, потерпілих, а також сталі особливості інших об'єктів посягання» [14, с. 17].

Інші науковці говорять про криміналістичну характеристику, як про «динамічну систему (сукупність) відповідних взаємопов'язаних загальних та індивідуальних ознак злочину, що найяскравіше проявляються у способі та механізмі злочинного діяння, обстановці його вчинення і в окремих рисах особи його суб'єкта, дані якої мають важливе значення для розробки методів розслідування» [16, с. 116].

В.О. Коновалова та О.Н. Колесниченко вказують, що криміналістична характеристика злочину – це «система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і служить побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування» [17, с. 16]. Тобто криміналістична характеристика злочинів може розглядатися як інформаційна модель, що відображає узагальнені ознаки елементів злочину та їх закономірних (кореляційних) зв'язків [18–20]. Усі елементи криміналістичної характеристики злочину є взаємозалежними, виявлення внутрішніх зв'язків дозволяє, пізнаючи один елемент системи злочину, здобути знання про деякі інші елементи і в кінцевому підсумку розкрити злочин [21, с. 45].

Н.А. Сенчик говорить про те, що криміналістична характеристика злочинів, з одного боку, повинна бути базою для розробки типологічних положень методики розслідування, а з іншого – служити орієнтиром для особи, що веде розслідування,

при виборі відповідного варіанта застосування цих положень у конкретній кримінальній справі [22, с. 29].

Аналіз наукових поглядів на криміналістичну характеристику свідчить про те, що серед науковців немає єдиної думки про її структуру та зміст. У той же час узагальнення цих поглядів дає змогу встановити, що до її елементів відносять:

- 1) дані про потерпілу особу;
- 2) спосіб підготовки, вчинення і приховування злочину;
- 3) типові джерела матеріально-фіксованої інформації;
- 4) типові джерела ідеальної інформації;
- 5) дані про особу злочинця;
- 6) типові мотиви і цілі вчинення злочину.

Увага, що приділяється розробці криміналістичної характеристики, пов'язана з необхідністю удосконалення методики розслідування певного виду злочину на підставі пізнання механізму його вчинення, способів слідоутворення тощо.

Диспозиції відповідних кримінально-правових норм є правовою основою криміналістичної характеристики злочинів, у якій набувають конкретизації описаний у них склад тих чи інших злочинів, його елементи.

Щодо криміналістичної характеристики крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, то до її елементів можуть належати: інформація про підготовку до вчинення крадіжок, способи їх вчинення і прийоми приховання, про сліди (матеріальні та ідеальні), місце і час вчинення, предмет злочинного посягання, місця збуту викраденого, про особу злочинця та ін. Ця інформація має важливе значення, оскільки вона дозволяє виявити та пояснити зв'язки між різними обставинами вчинення злочину і в умовах відсутності достатньої початкової інформації висунути обґрунтовані версії, вибрати оптимальний шлях для встановлення осіб, які вчинили крадіжку, встановити місцезнаходження викраденого майна тощо. Так, аналізуючи інформацію про спосіб вчинення крадіжки і маючи в своєму розпорядженні відомості про типові способи вчинення таких злочинів, можна висунути обґрунтовану версію про особу злочинця; маючи інформацію про предмет злочинного посягання, можна встановити через кого і де може бути реалізовано викрадене майно тощо.

Першим елементом цієї криміналістичної характеристики є підготовка до вчинення крадіжок. Вона включає в себе підбір співучасників, збирання відомостей про об'єкт злочинного посягання, встановлення наявності в ньому певного майна, цінностей і місць їх зберігання.

Розслідування крадіжки багато в чому визначається тим, де, що і яким способом викрадене. Встановлення способу, що застосовується злочинцем для вчинення крадіжки, служить підставою для висунення версій і планування розслідування та навіть прогнозування подальшої поведінки злочинців.

Як свідчать наукові дослідження, для успішного вчинення крадіжки переважна більшість злочинців при виборі об'єкта злочинного посягання попередньо збирають про нього інформацію, ведуть спостереження, готують технічні засоби і транспорт. Способи збирання такої інформації мають різноманітний характер і складність, вони

залежать від об'єкта посягання. На підставі отриманих даних визначаються місце, час і спосіб вчинення крадіжки.

Підготовка також включає підбір технічних засобів, транспорту, виготовлення необхідного оснащення, пошук місць зберігання (приховання) і каналів збуту викраденого тощо.

При вчиненні крадіжок в умовах надзвичайних ситуацій не завжди є можливість здійснити підготовчі дії, оскільки ці умови зазвичай виникають раптово і особа, скориставшись ними, вчиняє крадіжку. У цьому випадку стадія підготовки може бути відсутня. Такі випадки є нерідкими в умовах надзвичайних ситуацій. Так, наприклад, таке може статися при автомобільних, залізничних аваріях тощо.

Інформацію про способи вчинення крадіжок становлять відомості про шляхи і способи проникнення злочинців на місце вчинення злочину, способи заволодіння майном тощо.

Говорячи про способи вчинення крадіжок в умовах надзвичайних ситуацій, слід зазначити, що вони можуть вчинятися як шляхом незаконного проникнення на об'єкт, так і без такого. Найчастіше проникнення здійснюється шляхом злому перешкод із використанням спеціальних засобів і фізичної сили.

Проникнення в закрите приміщення для вчинення крадіжки злочинці здійснюють в основному одним із двох способів:

– шляхом подолання замикаючих пристроїв. Замок або інший замикаючий пристрій долається шляхом злому, з використанням для цієї мети справжніх або спеціально підібраних (підготовлених) ключів, а також відмичок. Іноді замки і замикаючі пристрої віджимаються, піднімаються, висмикується пробій. Можуть застосовуватися й інші способи для подолання замків;

– шляхом руйнування перешкоди – (дверей, вікон, стін, стель, підлоги, підкоп та ін.). Руйнування перешкоди може проводитися як з боку відкритої місцевості, так і з сусідніх незачинених приміщень або таких, що не охороняються.

Крадіжки також вчиняються шляхом вільного проникнення в приміщення (через відкриті квартирки, вікна, з використанням ключів тощо).

Проникнення в приміщення шляхом злому перешкод і використання технічних засобів здійснюються за допомогою: злому замикаючих пристроїв і пристосувань (віджимання дверних замків, розпилення ригеля замка, висвердлювання циліндрового механізму тощо); відкриття замикаючого пристрою спеціально виготовленими відмичками. Для здійснення злому злочинці використовують як спеціально виготовлені знаряддя та інструменти, так і (найчастіше) предмети господарсько-побутового і виробничого призначення (сокири, ломики, кліщі, викрутки тощо).

Можливі й інші способи вчинення крадіжки. Так, таємне проникнення злочинців в приміщення не завжди супроводжується зломом або підбором ключів. Проникнення в приміщення за допомогою вільного доступу здійснюється: через відкриття вікон і дверей; через дах і балкони багатопверхових будинків тощо.

Крадіжки можуть здійснюватися і без безпосереднього проникнення злочинців в приміщення: на відстані – через квартиру, незакрите вікно або інший отвір речі витягуються за допомогою крюків, петель, інших пристосувань.

Проникаючи в приміщення через вікно, злочинці, перш ніж видавити скло, можуть накладати на нього папір або шматок тканини, змащений клеєм, смолою або іншими подібними речовинами, щоб усунути звук скла, яке розбивається, і не залишати на місці осколків із відбитками пальців рук.

До прийомів приховання злочину можна віднести: виїзд злочинця з населеного пункту, де було вчинено крадіжку; знищення знарядь і слідів злочину; приховання знарядь вчинення злочину; збут викраденого або його приховання; знищення викраденого майна при виникненні небезпеки викриття; давання неправдивих свідчень, відмова від давання свідчень; неправомірний вплив на очевидців, свідків, потерпілих.

Для того щоб швидко сховатися з місця крадіжки і вивезти викрадене, злочинці можуть використовувати транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, велосипеди, гужовий транспорт).

Досить часто злочинці збувають викрадене через посередників комерційним структурам, працівникам магазинів, кіосків, на ринку тощо.

Після вчинення крадіжки на місці події залишаються певні матеріальні сліди, які свідчать про дії злочинців у ході підготовки, вчинення і приховання злочину.

При проникненні в приміщення шляхом злому дверей на їх поверхні залишаються сліди знарядь злому, інструментів, взуття, нашарування різних речовин, сліди пальців і долонь рук, рукавичок, волосся, волокна, шматочки ниток тощо.

У приміщеннях, в яких була вчинена крадіжка, можуть залишитися сліди пальців рук, взуття, транспортних засобів, предмети і речі, залишені злочинцями: предмети одягу, дрібні речі, вміст кишень (мікрооб'єкти, обривки паперу), недопалки, залишки їжі, слина, піт, лупа, інші виділення людського організму, які можуть служити підставою для визначення кількості злочинців, встановлення шляхів їх проникнення та відходу й інших обставин вчинення крадіжки. За цими слідами можна ідентифікувати злочинців і використані ними для вчинення крадіжки транспортні засоби. Сліди злому можуть бути використані для визначення способу проникнення в приміщення та ідентифікації знарядь злому. Вилучення таких слідів сприяє розкриттю злочинів і викриттю злочинців.

Різні матеріальні сліди також можуть залишатися на шляхах зникнення злочинців з місця вчинення крадіжки. До них належать сліди: взуття, транспортних засобів, а також нашарування речовин на ґрунті тощо.

У результаті порізу або іншого випадкового поранення злочинці можуть залишити на місці крадіжки сліди крові. За ними можна встановити статеву і групову приналежність крові, характер дії злочинців.

Всі ці сліди та речові докази можуть послужити для встановлення картини події, що відбулася, розшуку злочинців і викраденого.

Дані про матеріальні сліди крадіжок чужого майна необхідні не тільки слідчому, оперативним працівникам і співробітникам експертно-криміналістичних підрозділів, а й керівникам органів внутрішніх справ, слідчого апарату для правильної організації роботи підлеглих, для оцінки ефективності їх роботи з виявлення слідів і речових доказів.

Крадіжка, вчинена в умовах надзвичайних ситуацій, здійснюється в місці, де склалася така ситуація і злочинець її використовує для вчинення злочинних дій. В залежності від того, де сталася така надзвичайна подія, місцями вчинення крадіжок можуть бути: квартири, приватні домоволодіння, приміщення підприємств, організацій, установ, транспортні засоби тощо.

Для розкриття крадіжки важливе значення також має час її вчинення.

При вчиненні крадіжок в умовах надзвичайних ситуацій предмети злочинного посягання можуть мати різноманітний характер. Це залежить від ряду різних обставин: об'єкта злочинного посягання, умов вчинення крадіжки, предметів, що знаходяться на об'єкті, можливості швидкої реалізації тощо.

Збут краденого відбувається у різних місцях. Ними можуть бути магазини, комерційні структури, речові ринки, за допомогою торгівлі з рук.

Висновки та перспективи подальших досліджень Таким чином, криміналістична характеристика злочинів, у тому числі й крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій, є одним із найважливіших елементів криміналістичної методики. Вона є взаємопов'язаною сукупністю індивідуальних особливостей певної категорії злочинів, що характеризують обстановку, спосіб і механізм вчинення та приховування злочину, особу злочинця і потерпілого, які мають значення для виявлення, розкриття і розслідування злочину. На підставі криміналістичної характеристики можуть бути побудовані гносеологічні концепції і моделі встановлення істини у кримінальних справах.

Література

1. Гончаренко В.И. Понятие криминалистической характеристики преступления / В.И. Гончаренко, Г.А. Кушнир, В.Л. Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1986. – Вып. 33. – С. 3–8;
2. Гавло В.К. К вопросу об актуальных направлениях развития криминалистической методики и тактики расследования / В.К. Гавло // Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования : сб. научных трудов. – М., 1978. – С. 27–32;
3. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Х. : Харьк. юрид. институт, 1985. – 93 с.;
4. Селиванов Н. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования / Н. Селиванов // Социалистическая законность. – 1977. – № 2. – С. 56–59;
5. Возгрин И. А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / Возгрин И. А. – Л. : ВПУ МВД СССР, 1976. – 55 с.;
6. Герасимов И. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений в методике расследования / И. Ф. Герасимов // Методика расследования преступлений (Общие положения) : материалы научно-практической конференции, (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). – М., 1976. – С. 93–97;
7. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : [навчальний посібник] / Старушкевич А. В. – К. : НВГ «Правник» – НАВСУ, 1997. – 41 с.;
8. Бахін В. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В. Бахін, Б. Лук'янчиков // Правничий часопис Донецького університету. – Донецьк, 2000. – № 1 (4). – С. 39–43;
9. Журавель В. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? / В. Журавель // Правничий часопис Донецького університету. – Донецьк, 2001. – № 1. – С. 56–60;
10. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / Ермолович В. Ф. – Минск : Амалфея, 2001. – 304 с.;
11. Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений : сб. научных статей

/ редкол. И. Ф. Герасимов (отв. ред.) [и др.]. – Свердловск : УрГУ, 1978. – Вып. 69. – 167 с.;

12. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / Васильев А. Н. – М. : МГУ, 1978. – 71 с.;

13. Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика» / Е.И. Макаренко. – М., 1985. – 22 с.;

14. Драпкин Л. Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений / Л. Я. Драпкин // Межвузовский сборник научных трудов Свердловского юридического института. – Свердловск, 1978. – Вып. 69 : Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. – С. 11–18;

15. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : [в 3 т.] : пособие [для вузов МВД СССР] / Белкин Р. С.; Акад. МВД СССР. – М. : Акад. МВД СССР, 1977–1979. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 1979. – 408 с.;

16. Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 143 с.;

17. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В. Е. Коновалова, А. Н. Колесниченко // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. научных трудов. – М. , 1984. – С. 15–19;

18. Гаенко В. И. Расследование хищений государственного или общественного имущества, совершенных путём мошенничества : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза» / В. И. Гаенко. – Х., 1983. – 16 с.;

19. Салтевський М. В. Криміналістика : [навчально-довідковий посібник] / Салтевський М. В. – К. : НВТ «Правник», 1996. – 159 с.;

20. Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики / В. А. Журавель // Криминалистика и судебная экспертиза: сб. статей. – К., 1995. – Вып.47. – С. 62–65;

21. Густов Г. А. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений / Г. А. Густов // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. научных трудов. – М., 1984. – С.43–47;

22. Сенчик Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений / Н. А. Сенчик // Криминалистика и судебная экспертиза : сб. статей. – К., 1983. – Вып. 26. – С. 26–31.